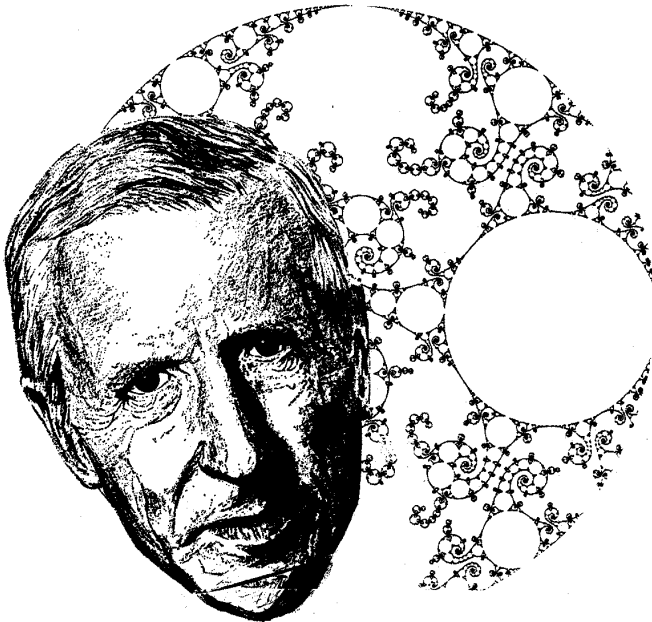

jrg. 1 nr. 3
maart 1994

G A M M A

**TEILHARD DE CHARDIN-
VERENIGING I.O.**

Medewerkers

Karin van Aalst, mevr.
Chris Dompelaar, dhr.
Hans C. Mol, dhr.
Herman N. Teuben, mr.dr.

Eindredacteur

Henk Hogeboom van Buggenum

Redactieadres

H.J.Hogeboom van Buggenum,
Op de Wieken 5
1852 BS Heiloo
tel. 072 - 33 26 90

Abonnementen op GAMMA

fl. 20,-- per jaar (of 4 nummers) te storten op girorekening nr.
39 13 708 t.n.v. H.J.Hogeboom
van Buggenum, Op de Wieken 5,
Heiloo

Lidmaatschap vereniging i.o.

fl. 20,- per jaar, waarvoor u 4x
het blad GAMMA ontvangt

Kopie, advertenties,**Reacties, kritiek e.dgl.:**

aan het redactieadres vóór 1 mei as. Anonieme stukken worden niet geplaatst.

Advertenties

voorwaarden opvraagbaar bij de redactie: tel. 072 - 33 26 90

Omslag

Vanaf: Georges Crespy "Het theo-
Logisch denken van Teilhard de Chardin"(Aula 263), gecombineerd met: B.Mandelbrot
"Die fraktale Geometrie
der Natur" (Tafel 190).

GAMMA

tijdschrift voor groei in bewustzijn van de waarden van de mens, gebaseerd op de
ideeën van Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955);
verschijnt driemaandelijks: rond eind december, maart, juni en september

Inhoud

	Van de redactie	p. 03-05
Karin van Aalst	Het lijden	p. 06-07
	Voor u gelezen:	
redactie	1. Ernst Benz: "Schöpfungsglaube..." - Teilhard en de oorlog	p. 08-10
	2. Fred Polak: Vermetelste uitdaging	p. 11-14
Hans Mol	Het diconem-principe-II	p. 15-16
	Voor u gelezen:	
redactie	3. Pramoedya Ananta Toer:Lied van een stomme	p. 17-18
Herman Teuben	De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie-2	p. 19-21
Novalis	Hymne (Duits)	p. 21-22
redactie	Pro-GAMMAatjes	p. 23-28
PierreTeilhard de Chardin	Love alone (gedicht)	p. 28

ISSN: 1570-0089

Van de redactie

Voor u ligt het derde nummer van *GAMMA*. In de naam wordt een link gelegd tussen de alfa- en bètawetenschappen. Voorts wordt ermee aangegeven, dat wij op weg zijn naar het punt 'Omega'. Dit punt speelt in de evolutietheorie van Teilhard de Chardin een centrale rol. Door ons aller inspanning zou het namelijk mogelijk zijn de verschillende denkrichtingen en culturen met behoud van hun eigenheid in dit punt te verenigen. Teilhard heeft er tot in de VN toe altijd op aangedrongen, dat wetenschappers, filosofen, theologen zijn leer op hun gebied zouden uitwerken. Hoezeer deze leer een brug kan slaan tussen geloof en wetenschap, christendom en hindoeïsme (Sri Aurobindo), materie en geest wordt duidelijk voor hen, die zijn werk en de vele (duizenden) publicaties daarover sinds zijn dood in 1955 bestuderen. Zijn personalisme zou een antwoord kunnen zijn op het individua-lisme en de afkeer van elke ideologie in onze tijd. Doordat de Kerken de mensen te weinig warmte hebben weten te bieden, hebben velen hun heil gezocht bij New Age-bewegingen. Vanwege het ook spirituele karakter van Teilhards werk is hij in deze stromingen geen onbekende gebleven. Voor ons is hij meer. In werkgroepen willen wij zijn werk leggen op datgene, wat er in de wereld plaatsvindt. Daarmee hopen we aan te tonen, hoe langzaam maar zeker het besef veld wint, dat de problemen van onze tijd slechts kunnen worden opgelost door een fundamenteel denken vanuit de ander. Het uitgaan van datgene, wat ons bindt (en even voorbijgaan aan wat ons scheidt) in het besef, dat we van elkaar afhankelijk zijn en elkaar nodig hebben, zal in de plaats moeten komen voor het denken in tegenstellingen. De evolutie van dat denken zal duizenden jaren vergen en met *ups* en *downs* plaatsvinden. (en dus met vele slachtoffers door hen die hun verantwoordelijkheid niet onderkennen) Omdat Teilhard het 'verenigen' in zijn vaandel heeft geschreven, blijven wij ons de Teilhard de Chardin-vereniging in oprichting noemen.

Teilhards gehele oeuvre - zowel het natuurwetenschappelijk-geologische als het filosofisch-visionaire - staat in het teken van de hoop. De hoop, die ook het paasfeest ons kan brengen. Immers, daarmee wordt de overwinning van de mens op het lijden in zijn persoonlijke vereniging met de schepper gevierd.

Het lijden staat centraal in ons leven. Iedere dag worden wij daarmee zo niet persoonlijk dan toch wel afstandelijk via de media geconfronteerd. In het artikel *Het lijden* door Karin van Aalst (blz. 4/5) en *Teilhard en de oorlog* (blz. 5/7) breekt een glimp van de hoop voor ons door, dat wij door bundeling van krachten in wetenschap, filosofie en techniek ons lijden kunnen verzachten.

Hoe ziet Teilhard de vereniging met de schepper? Geheel in overeenstemming met zijn theorie over de ontwikkeling van de materie vanaf de oerknal tot leven en tot een voorlopige culminatie van bewustzijn in de mens. Steeds vond na verzadiging van bewustzijn een vormverandering in de soort plaats. We zouden kunnen spreken van een omslag, een omkiepen. In *GAMMA 2* hebben we deze omslag vergeleken met het komen in een andere aggregatietoestand, zoals die van water naar ijs of stoom. Zo kan vrede omslaan in geweld bij opgekropte frustraties. Zo kan het bewustzijn van het goddelijke in elke ander dermate de overhand krijgen, dat wij in een lichtflits met de oerbron worden verenigd. Dat omslagpunt is Teilhards punt 'Omega'. De overwinning van het licht op de duisternis. Zo wilde Teilhard ook sterven. Weken voor zijn dood had hij de wens geuit, dat dit op Pasen mocht gebeuren. Hij was met enkele confraters in New York in de refter bijeen op eerste paasdag. Men had samen gegeten. Hij stond van tafel op, deed enkele stappen en viel als door de bliksem geveld dood neer. Sceptici zeggen " 'Toeval !". Einstein zou zeggen: "God dobbelt niet".

Hoe zou de wereld eruit zien vlak voor dit omslagpunt 'Omega'? Moeten we dan denken aan een toestand van religieus-erotische mystiek zoals in het gedicht van Novalis op blz. 13? Wie zal het zeggen? Zeker is evenwel, dat dit omslagpunt zo niet miljoenen jaren, dan wellicht toch duizenden jaren van ons is verwijderd. Dat is ook de reden, dat critici van Teilhard gezegd hebben: "Wat is de realiteits-waarde van zijn werk voor ons? Hoe kan iets waarop wij zo lang moeten wachten ons inspireren?"

Op het eerste gehoor is deze kritiek terecht. Teilhards hoop is niet in eerste instantie gericht op de individuele mens hier en nu, maar op de mensheid als geheel hier en eventueel op andere planeten. Hij acht de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de mensheid zichzelf vernietigt, omdat zij de vrijheid heeft te kiezen. Maar, gezien de honderden miljoenen jaren van gestadige groei van bewustzijn is het alleen al statistisch onwaarschijnlijk, dat deze lijn afgebroken zal worden door datgene waarop de hele ontwikkeling van alle soorten gericht is geweest: het bewustzijn. Prof.dr. Fred Polak is het met Teilhard eens, als hij erop vertrouwt dat de mens via wetenschap en techniek vraagstukken van armoede, honger en bevolkingsaanwas kan oplossen (zie artikel blz. 8/11) In *GAMMA 2* hebben wij er al op gewezen, dat Teilhard voor de VN gepleit heeft de krachten in die richting te bundelen. Op blz. 24 vestigen we de aandacht op de verschillende jeugdbewegingen in ons land, die hun afvaardiging naar de VN sturen om daarin hun stem te laten horen. Wij hopen, dat zij iets van Teilhards filosofie in hun bagage meebrengen. Immers, van de persoonlijke inspanning van elke mens hangt het lot van de mensheid volgens Teilhard af. Het punt 'Omega' mag dan weliswaar ver weg zijn, de totale vernietiging van de mensheid, van een volk, stad of groep ligt binnen ons bereik. Wij kunnen zelf slachtoffer worden.

Velen zien Joegoslavië, Angola, Zuid-Afrika enz. dan ook niet als de 'ver-van-ons-bed-show'. De actie van de Nobelprijswinnaar prof. dr. Jan Tinbergen samen met 80 collega's (zie blz. 24) en de vele verenigingen, die zich inspannen voor de derde-wereldlanden (blz. 23) zijn daarvan een bewijs. Dat zich in de toekomst nog veel meer mensen zullen moeten inspannen om geweldveroorzakende verschijnselen als werkloosheid, verveling, armoede en onderontwikkeling te bestrijden lijkt duidelijk. De grote Indonesische schrijver Pramoedya Ananta Toer, die jarenlang van het gewelddadige regime van Soeharto te lijden had, raadt de jeugd aan Teilhard de Chardin goed te lezen (zie blz. 16/17). Op hoeveel gebieden raakvlakken met zijn ideeën te vinden zijn, daarvan getuigen de bijdragen van Hans C. Mol over de psychologie van Maslow (blz. 14/15) en mr. dr. Teuben (blz. 17/19) en ondergetekende over kosmologie, hedendaagse natuurkunde en New-Age (blz. 20/22).

Wij hopen voor volgende nummers ook van andere leden bijdragen te ontvangen over economie, milieu, werkgelegenheid, ethiek enz. Daarnaast zullen we zoals we nu al onder de rubriek 'Pro-GAMMAatjes' (blz. 20/25) hebben gedaan, ruim aandacht besteden aan alle organisaties, die bijdragen tot een grotere eenheid in verscheidenheid en een beter onderling begrip in deze wereld.

HET LIJDEN

Karin van Aalst

"Er gaat bijna geen dag voorbij", bekende mij de veertigjarige vrouw, "waarop ik niet de wens koester, dat Frank plotseling uit zijn rolstoel opstaat en heel rustig door de woning wandelt en niemand meer hoeft te vrezen, dat hij zich en anderen verwondt."

Frank, haar 16-jarige zoon is zijn hele leven 's nachts aan zijn bed vastgebonden en overdag aan zijn rolstoel, opdat hij zich niet in een aanval van bijtvoede zelf verscheurt. En dat, terwijl hem al bijna alle tanden werden getrokken, omdat hij zijn tong en de binnenwanden van zijn mondholte begon stuk te kauwen. Frank is debiel, druk in zijn bewegingen en onberekenbaar in zijn bizarre uitlatingen. Hij lijdt aan het Lesch-Nyhan-syndroom, de erfelijke hyperurikaemie (oververzadiging van het bloed met urinezuur). De beklagenswaardige jongen zou bijna zeker niet ter wereld gekomen zijn, als zijn moeder in het eerste stadium van de zwangerschap een vruchtwateronderzoek had laten houden. Dan namelijk zouden laboranten in een dure test de erfelijke afwijking, die de verschrikkelijke symptomen tot gevolg heeft, op het spoor zijn gekomen. Vermoedelijk had de behandelende arts de jonge moeder aangeraden haar kind te laten aborteren. Nu Frank leeft, al is het ook naar het zich laat aanzien nauwelijks langer dan tot zijn twintigste jaar, kan niemand hem meer helpen.

Frank staat hier symbolisch voor een hoeveelheid lijden, dat aan de mens wordt opgelegd. Dat lijden komt ongetwijfeld voort uit het bewustzijn, dat de keuze voor een alternatief volledig is afgesneden. Bewustzijn, ja. 'n wezen, dat zich van bijna niets bewust is, slechts vegeteert, zal nauwelijks lijden. Voor de moeder, die elke dag met Frank geconfronteerd wordt, is diens toestand 'lijden', omdat zij weet, hoe haar jongen ook had kunnen zijn, hoe haar leven er zonder de last van zijn verzorging uit had kunnen zien. Als zij had kunnen kiezen, was dit leven zeker haar keuze niet geweest.

Wij verzorgen graag 'vegetatie', omdat deze ons door vorm of schoonheid behaagt (zoals planten, dieren), maar een 'vegetatie', die door agressie of bevuiling slechts onze weerstand oproept, daarvoor kiezen we niet. Een dier zou een mismaakt geboren jong terstond doden. De mens heeft zich zelf normen opgelegd, daarmee voorgevende naar zijn God te luisteren. Daaronder is het gebod: "Gij zult niet doden". Daarmee heeft hij zijn vrijheid willens en wetens ingeperkt, zijn keuze gemaakt voor een leven met onvolkomenheden, dus het lijden als een wezenlijk bestanddeel van zijn leven geaccepteerd. En als we 'de mens' zeggen, dan bedoelen we niet het individu, maar de gemeenschap, de samenleving, die de vrijheid slechts in gebondenheid aan regels, wetten en normen, dus beperkt kan verwezenlijken.

Door regelgeving kan de samenleving gaan toestaan, dat het individu bepaalde levensvormen niet tot ontwikkeling hoeft te laten komen, omdat het daardoor aan een als te hevig ervaren lijden wordt blootgesteld en geremd wordt in zijn ontwikkeling als vrije mens. Maar zo'n samenleving zou dan ook moeten onderzoeken in hoeverre de aanwezigheid van lijden helemaal niet de ontplooiing van de mens in de weg hoeft te staan, waarbij 'de mens' opnieuw als lid van de gemeenschap wordt gezien. In onze postmoderne maatschappij met zijn sterke gerichtheid op het individu wordt zo'n ethisch onderzoek steeds dringender, zeker gezien de verre gaande mogelijkheden van de medische wetenschap.

TEILHARD EN DE OORLOG

De Duitse theoloog Ernst Benz laat in zijn boek *Schöpfungsglaube und Endzeiterwartung/Eine Antwort auf Teilhard de Chardins Theologie der Evolution* (1965) de volgende kritiek op Teilhard horen:

"Terwijl het existentialisme zich blind staart op de duistere diepten van het menselijk bestaan en voor zijn bestudering van de vervalsverschijnselen van onze cultuur microscopische methoden van analyse heeft ontwikkeld, verleidt Teilhard ons ertoe de problemen dicht bij ons als het ware door een omgekeerde verrekijker vanuit een toekomstige evolutiefase te beschouwen, met het gevolg, dat al hetgeen ons nu schokt, de afmetingen krijgt van een vluchtige episode. Onze werkelijke problemen van vandaag de dag worden dermate gebagatelliseerd, dat ze in de omgekeerde verrekijker van Teilhard optisch alleen nog maar vertekend of zelfs helemaal niet meer te zien zijn. Hier dreigt een eschatologisch optimisme in een eschatologische lichtzinnigheid om te slaan. Ik ben het in dit opzicht eens met de kritiek van Adolf Portmann, die zijn opstel over Teilhard de Chardin in het tijdschrift *Merkur* in 1959 besluit met de woorden: "De gerichtheid van de evolutie echter op het punt 'Omega' staat ver af van ons alledaagse handelen. Ik ben bang, dat zo'n lange-afstandsvisie weinig helpt als uitgangspunt voor onze beslissingen van alledag."

En Benz vervolgt blz. 249: "De futuristische distantie tegenover de benauwende problemen van de huidige tijd leidt bij Teilhard soms tot een verbazingwekkende gevoelloosheid, ja zelfs tot een onmenselijkheid, waartoe alleen nog maar een laatste intellectuele abstractie in staat is, tot de gevoelskilte van een commissaris van wereldevolutie. Duidelijk komt dit naar voren in zijn instelling tegenover de oorlog en de atoombom."

Teilhard was op drieëndertigjarige leeftijd 1914 onvoorbereid in de oorlog gekomen. Hij maakte als korporaal-ziekendrager de hele eerste wereldoorlog mee aan het Vlaams-Franse front. Hij moest daarvoor zijn priesteropleiding onderbreken. Hij volgde het lot van zijn lichterling. Twee van zijn broers stonden als luitenant van de artillerie aan het front, terwijl twee andere zich in het achterland voorbereidden om zich bij hen te voegen en de op één na laatste van dit gezin, dat zes zoons onder de wapenen telde, zojuist 'op het veld van eer' was gevallen. Hij voelde, dat hij solidair moest zijn met de anderen en legde zijn lot in Gods hand.

Ernst Benz citeert uit één van zijn vele brieven uit deze oorlog aan Marguerite Teilhard, een privé-correspondentie, die uiteraard niet voor publicatie was bestemd, maar die intussen wel tot de klassieke en meest merkwaardige literaire uitingen over de eerste wereldoorlog behoort. Uit deze citaten blijkt, dat "de oorlog hem uit evolutionair zicht een actieve bijdrage toeschijnt aan de natuurlijke evolutie" en dat Teilhard het als een "eer ziet bij zo'n beslissende evolutionair

dynamische fase aanwezig te mogen zijn" (Brief van 10-7-1916). Op 23 augustus 1916 schrijft hij: "Ik zei je, dat mijn moreel goed is gebleven. Behalve tijdens hevige bombardementen, wanneer het leven dierlijker wordt, geheel geconcentreerd op het fluiten van de kogels en de ontploffingen, heb ik mijn voorliefde voor het denken bewaard. Het spijt mij alleen, dat ik deze of gene van mijn vrienden misschien niet genoeg heb kunnen sterken. Maar tot op het ogenblik waarop men plotseling hoort, dat zij een kogel in hun hoofd hebben gekregen, lijkt het zo weinig waarschijnlijk, dat het met hen, die men volkomen gezond in de linie ontmoet, zo vlug zal aflopen, dat men zich vaak schaamt openlijk over het naderende einde te spreken... Ik weet niet, welk soort gedenkteken het land later op de helling van Froideville ter herinnering aan de grote strijd zal oprichten. Er zou er slechts één gepast zijn: een grote Christus. Alleen de figuur van de Gekruisigde kan de gruwelijkheid, de schoonheid, de hoop en het diepe mysterie van zulk een ontkenning van strijd en smart omvatten, uitdrukken en met troost omkleden. Toen ik naar deze plaatsen van verbitterde strijd keek, was ik diep geroerd bij de gedachte, dat ik de eer had mij te bevinden op een van de twee of drie punten, waar op het ogenblik heel het leven van het universum zich concentreert en terugvloeit - smartelijke punten, maar waar (ik geloof dit hoe langer hoe meer) een grote toekomst aan het ontstaan is."

Zonder twijfel zijn dit uitspraken, die te denken geven. Vanuit het hele werk van Teilhard gezien worden ze echter minder kil. Voor onze huidige tijd zijn ze ook beter te begrijpen dan voor Ernst Benz dertig jaar geleden. Immers, wij geven de artistiek beste *World-Press*-foto een prijs en beleven de gruwelijkste oorlogshandelingen vanuit onze luie stoel bij de TV. Kan het afstandelijker? Maar als daardoor het bewustzijn bij de mensen wakker wordt, dat hij deze gruwelijkheden moet omvormen tot een grotere toekomst voor de mens, dan zou er troost en hoop uit geput kunnen worden. Onze TV kan dan de functie overnemen van de 'omgekeerde verrekijker' van Teilhard. We zijn ons er dan van bewust, dat geweld niet met geweld moet worden beantwoord. Dat mensen aan de onderhandelings-tafel overtuigd, d.w.z. bewust gemaakt moeten worden van de zinloosheid van hun geweld.

Ja, als... dan. Jammer genoeg zien we vaak het omgekeerde gebeuren. Door de aanhoudende stroom beelden van oorlogssituaties en geweld worden de mensen gevoelloos, apathisch, moedeloos. Konden ze dit alles maar zien in een groter perspectief. Dan zouden ze merken, dat er langzaam maar zeker toch dingen in de wereld ten goede veranderen. De hoofdredacteur van *Intermediair* Flip Vuijsje onderbouwt dit met een uitvoerig artikel op 25-2, getiteld: "Het gaat beter met de wereld dan u denkt".

Over de atoombom zegt Teilhard in *De Toekomst van de mens* (dl. 11 Ned. uitgave) blz.161: "Het lijkt me, dat het de oorlog is die op het punt staat door de atoombom dubbel en definitief gesmoord te worden. In de eerste plaats gesmoord

doordat hij al te zeer gebruik maakt van de vernietigingskrachten, die in onze handen gekomen zijn en die elke strijd onmogelijk maken. Maar bovenal gesmoord in onze harten, omdat vergeleken met de veroveringsmogelijkheden welke de wetenschap ons openbaart, veldslagen en oorlogsheldendom ons weldra niets anders zullen toeschijnen dan vervelende en ouderwetse zaken [...]. Het atoomtijdperk wordt een tijdperk niet van vernietiging maar van vereniging in het onderzoek."

En nu zegt Teilhard iets, dat men hem natuurlijk ook kan verwijten, zeker als men dit uit de context haalt: "Aldus waren de recente explosies van Bikini, ondanks hun militair vertoon, een teken van de komst op de wereld van een innerlijk en uiterlijk gepacificeerde mensheid. Zij kondigden de komst aan van de geest van de Aarde." En hij vervolgt: "Gaat het hier om de Geest van Prometheus en van Faust: de geest van autonomie en van eenzaamheid; de mens, die zich door eigen kracht en voor zichzelf opricht boven een vijandig heelal; de bewustzijnsopgang, die eindigt in een daad van bezit? Of gaat het integendeel om de christelijke geest: de geest van dienstbaarheid en overgave: de mens die worstelt, zoals Jacob, om een opperste brandpunt van bewustzijn, dat hem aantrekt te veroveren en binnen te gaan; de evolutie van de aarde, die uitmondt in een daad van vereniging? Geest van macht of geest van liefde?"

Ons rest een dwingende keuze daartussen. Het laatste effect immers van de openbaring is, dat zij ons ervan bewust heeft gemaakt, dat God ons door Christus in Zijn Liefde aantrekt.

Fred Polak: "Vermetelste uitdaging", 1979

Volgens het voorwoord wordt "in dit boek veel aandacht besteed aan de ontzaglijke transformatie van al het kosmische gebeuren met inbegrip van de meest ingewikkelde, veelal catastrofale en destructieve ten dele nog niet ontraadselde verschijnselen in het universum" (blz. 11). Polak geeft aan de hand van vele voorbeelden aan hoe er in het verleden werd gedacht over 'substantie', 'wereld', 'natuurgebeuren', 'geschiedgebeuren', 'economie', 'leven', 'waarde' en 'waardigheid'. Het verbijsterende is nu, dat hij aantoonde, dat hierover "zelfs of misschien juist van genieën een grote hoeveelheid pas lang nadien of nooit ontmaskerde nonsens afkomstig is, die dan natuurlijk zowel wordt geprezen als onkritisch wordt overgenomen en tijdenlang evenzeer wordt nagepraat" (blz. 33). Zo "moeten we", zegt hij, "vaststellen, dat alle schijnbaar onaantastbare axiomata van de klassieke mechanica van Newton één voor één omvergekegeld zijn. Men kan aarzelen ze nu al of niet geniale nonsens te noemen. Wie in dit geval voor een groot man een vriendelijker term wil hanteren, heeft van harte mijn instemming. Maar aan de realiteit van de relativering verandert dit niets" (blz. 45).

Nadat Polak uitvoerig ingegaan is op de economische wetten van Quesnay, Adam Smith, David Ricardo, Malthus, Marx e.a. stelt hij vast: "Telkens wordt de economische geleerdheid door het voortschrijdende tijdsgebeuren als nonsens weggevaagd" (blz. 60). Zeker, ook in onze tijd maakt men economische prognoses. Ook zonder wetten. "Deze plegen slechts bij uitzondering uit te komen, alhoewel de overheid zich erop baseert. Er blijkt veelal een kern van waarheid te zitten in de onaardige definitie, dat een econoom iemand is, die morgen zal uitleggen waarom vandaag niet is gebeurd, wat hij gisteren heeft voorspeld" (blz. 59). En: "Vroeger scholden anderen op de economie als 'dismal science' [...], maar de laatste jaren beginnen economen te schelden op de economie en op professionele economen als zodanig - natuurlijk met één uitzondering: de schrijver zelf". En er volgen de namen van prof. Wemelsfelder, Pen, Van den Doel, Heertje met de titels van hun boeken, waarvan de inhoud "volstrekt strijdig zijn met elkaar" (blz.63).

Exacte wetenschap heeft zijn glans verloren, niet alleen, maar ook sinds de naar Heisenberg genoemde 'onzekerheidsrelatie' (blz. 73). "Wat zo merkwaardig is, is, dat de fantasie in de zogenaamde exacte wetenschappen een steeds grotere plaats gaat innemen. Zó groot, dat men zich gaat afvragen of van exacte wetenschap nog wel gesproken kan worden" (blz. 87). Polak citeert Goethe: "Alles Gescheite ist schon gedacht worden, man muß versuchen, es noch einmal zu denken" (*Maximen*), ter ondersteuning van zijn stelling dat we het 'panta rhei' (alles stroomt) van Heraclitus op telkens nieuwe wereldbeelden moeten toepassen. Dat we voorbij moeten gaan aan het heliocentrisme van Kepler, Copernicus en Galilei, aan Newton waarop Kant stelde, aan de tegenovergestelde bewegingsvoorstellingen van Hegel en Marx (blz. 107).

"Ook de bewegingsidee van een visionair denker als Teilhard de Chardin zullen we als te beperkt moeten voorbijstreven. Deze voorspelde de komende aardse planetisatie en de verheffing van de aardse mens tot het hoogste punt omega in zijn vergeestelijkte eenwording met Christus. Dit beeld blijft toch ook overwegend geocentrisch en antropocentrisch. Voor de eminente archeoloog-bioloog-filosof-theoloog, wiens werken op de *Index* werden gezet, toen het Vaticaan van Galilei nog onvoldoende had geleerd, speelde blijkbaar het evenzeer onmetelijke als onbegrijpelijke kosmische gebeuren nauwelijks een eigen rol van beweging" (blz. 108).

Een nauwgezette studie van het volledige werk van Teilhard de Chardin zou Polak ongetwijfeld hebben doen inzien, dat Teilhard niets anders gewild heeft dan hij. Namelijk door bundeling van specialismen komen tot een generalistische visie op de schepping als geheel. In zijn werk *La convergence de l'univers* (Kaapstad 23-7-1951) pleit Teilhard voor studie en discussie onder leiding van experts op het gebied van fysica/biologie om de beweging van de noösfeer tot zichzelf waar te nemen. Hij wil een commissie ingesteld zien die belast wordt met het bewaken van de symptomen van een psychogenische convergentie van het heelal. (Zie Ned. vert. deel 23 blz. 21 ff.) De mogelijkheid daartoe zag Teilhard opdoemen als positief gevolg van de bevrijding van de arbeid door de techniek en de automatisering. Hij keek daarbij verder dan Marx, net als Polak, die de weg voor mogelijk houdt van "de opstand van een nieuw menstype met een andere mentaliteit. In het bijzonder met vernieuwde idealistische, mogelijk nog steeds utopische, respectievelijk messianistische toekomstbeelden voor een komende en betere wereld" (blz. 162). En als Polak zich verontschuldigt, omdat hij de schijn wekt "God op eens als een duveltje uit een doosje tevoorschijn te laten komen" in zijn betoog (blz. 164), dan kan hij dit slechts met erop te wijzen, dat we "zonder God evenmin kunnen afsluiten, omdat Hij - al was het tussen de regels in - steeds in het betoog betrokken was" (blz. 164).

De positieve kijk, die Polak heeft op de techniek, deelt hij met Teilhard de Chardin. In tegenstelling tot de Club van Rome zijn beiden optimistisch over energievoorraden en bevolkingsproblematiek in verband dáármee en met het voedselvraagstuk. Polak zegt als hij het heeft over bevoeiingstechnieken, watervoorraden en -huishouding of een mondiaal hergroeningsplan met waterleidingen zoals er olie- en gasleidingen zijn: "Geen gebied is ontoegankelijk voor moderne technieken. Alle woeste gronden kunnen overmorgen rijke oogsten voortbrengen bij samengaan van moderne wetenschappen" (blz. 197) en "Zelf meen ik, dat de produktiesystemen de grootste acceleratie zullen blijven vormen door de verdere ontwikkeling van de motorische wetenschap en techniek, die weer de drijfkracht en innovatie zowel tonen als weer verder stimuleren" (blz. 243).

In *La grande option* (Ned. dl.7 blz. 69) zegt Teilhard: "Filosoferen is de lijnen van de werkelijkheid rondom ons organiseren. Wat dus in de filosofie naar voren

komt, is een geheel van geharmoniseerde betrekkingen. Maar dit bijzondere geheel komt, als we goed toezien, alleen maar tot stand voor een heelal, dat intuïtief gezien wordt begiftigd met bepaalde omliggende eigenschappen, welke geen speciaal voorwerp maar een algemene conditie van kennis vormen. Als deze eigenschappen komen te veranderen, dan gaat de filosofie haar geleidingen verschuiven en aanpassen, zonder daarom in stukken te vallen, zoals een tekening op een buigzaam oppervlak anders wordt als dat oppervlak een andere kromming krijgt. In feite is het verleden van het denken vol van deze min of meer plotselinge 'mutaties', die - behalve een beweging van de ideeën der mensheid - ook een evolutie verraden van de 'ruimte', waarin de ideeën zich vormen."

Is dit niet hetzelfde als Polak in de derde alinea van dit stuk met de citaten van Goethe en Heraklitus over de eeuwige beweging en verandering zegt? Alleen noemt Teilhard de elementen van die verandering geen 'geniale nonsens' zoals Polak, maar stappen in de evolutie naar convergentie. Want, zegt Teilhard in *L'énergie humaine* (Ned.vert. dl.13 blz. 120): "Alles verloopt alsof ieder menselijk individu een kosmische kern van speciale aard vertegenwoordigt, die om zich heen golven uitstraalt van organisatie en opwekking in de boezem van de materie."

De geboorte van Christus, de God-Mens, krijgt bij Teilhard de Chardin betekenis in de evolutie van ons bewustzijn, dus een steeds andere bij verandering van wereldbeeld. (Zie daarvoor *GAMMA* nr.2 blz. 05-08.) Als Polak dan ook op blz. 253 zegt: "Wij moeten nu - ook in de theologie - afstand doen van een geocentrisch en antropocentrisch wereldbeeld", dan vindt hij opnieuw Teilhard aan zijn zijde. Immers, deze ziet de evolutie vanaf dat moment niet meer als een 'antropogenese', maar als een 'christogenese' van kosmische betekenis. Vandaar dat de theoloog Stefan Schneider zijn werk noemt: *Die kosmische Größe Christi als Ermöglichung seiner universalen Heilswirksamkeit anhand des kosmogenetischen Entwurfes Teilhard de Chardins und der Christologie des Nikolaus von Kues* (Aschendorff Münster 1979). Teilhard heeft zeker rekening gehouden met de mogelijkheid van leven op andere planeten. De openbaring van het Goddelijke daar is in zijn visie absoluut niet strijdig met enig bijbels gegeven, hooguit met onze tijdgebonden interpretatie. Het is een visie, waarvan Polak op blz. 254 zegt: "Niemand kan het uit ervaring tegenspreken of bevestigen". Hij zegt dit nadat hij zich de vragen heeft gesteld: "Valt het leven na de dood binnen of buiten de kosmos? Is het eeuwig leven of het zelf ook weer aan een einde of aan een verandering of vernieuwing onderhevig? Of zou het dan - ongeveer zoals Teilhard het zag - uiteindelijk in een hoger collectief aards of wellicht kosmisch bewustzijn worden opgenomen?" (blz. 254) En hij voegt er op blz. 261 aan toe: "De idee omtrent een goddelijk heilsplan zal [eens] worden opgehelderd of opgegeven."

Kant stelde in zijn noëतिक of kenleer *Kritik der reinen Vernunft* (1783) al vast dat de voorstellingen omtrent God, ziel, onsterfelijkheid en menselijke vrijheid nooit rationeel bewezen kunnen worden. God en religie bestaan niet binnen de rede, herhaalde hij in 1793 in *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*. Maar Polak merkt zeer juist op, dat Kant datgene, wat hij "redelijkerwijs had verloren, zedelijkerwijs terugwint" (blz. 16) door te wijzen op de ons ingeboren zedewet, de ethiek. Ook noemt Polak bovenvermelde Nicolaas van Cusa (1401-1464) en diens werk *De docta ignorantia* (van de geleerde onwetendheid), dat op het oermysterie betrekking heeft (blz. 27). Hierin ziet Cusa de schepping als de schaduw, die God als Bron van Licht, van Zich afwerpt. Is de astrofysica bij het zoeken naar 'zwarte gaten' als de meest dichte materie en naar 'quasars' als de meest lichtgevende bronnen op zoek naar God en zijn verafschaduwing? Wordt zó de wetenschap opnieuw zoals vroeger de dienstmaagd der theologie, de *ancilla theologiae*? Is dat de implicatie van Einsteins idee, dat materie kan overgaan in energie en omgekeerd? (Polak blz. 48)

De ethiek van Teilhard de Chardin is niet zoals bij Kant gebaseerd op het rigoureuze 'moeten', op het Pruisische plichtsbef, maar op de innerlijke vrijheid, die door het bewustzijn gevoed wordt, dat wij kinderen van God zijn, van het Licht, dat staat tegenover de duisternis van de materie, die in haar uiterste verzadigdheid geen licht meer opneemt. De materie, onderworpen aan entropie (verval), staat tegenover de energie van het lichtend bewustzijn, dat in Liefde verenigt. God trekt ons naar Zijn Licht. De ontwikkeling in vrijheid van dit bewustzijn behoedt de aardse wereld voor verval. Overal waar verdeeldheid heerst, ontbreekt het aan licht. Geweld, oorlog, honger zijn allemaal uitingen van een teveel gericht zijn op het 'eigen ik', het 'individu' en te weinig op de ander, de persoon. Wij hebben de kennis en de middelen om de hele wereldbevolking te voeden, te kleden, te huisvesten - het boek van Polak laat daarover geen twijfel - maar de gezamenlijke wil daartoe is kennelijk nog te zwak. Teilhard kan helpen motiveren.

HvB

Het diconem-principe (2) - Groei en weerstand

Hans C. Mol

In het vorige artikel betreffende Teilhard de Chardin en Maslow heb ik het drievoudige principe behandeld. Dit Diconem-principe bestaat uit de divergente, convergente en emergente energieën. Het samengaan en de 'strijd' tussen deze energieën is een zeer bijzonder gebeuren. Voor mij persoonlijk is het verkrijgen van inzicht in deze drie krachten een eerste essentiële stap voor het bereiken van kennis.

Van de kleinste zaken in ons leven tot de grootste en hoogste waarnemingen zien we drie vormen steeds weer verschijnen. Ditmaal spreek ik over groei en weerstand. Groei veronderstelt een uitbreiding, een omvatten. Het is een reiken naar het andere, een aftasten van de ander tot aan het wezenlijke moment van aanraking. Op ditzelfde moment vindt de ervaring plaats: ik ervaar het andere of de ander. Deze ervaring ver-andert mij. Nooit meer zal ik zijn, die ik was.

Volgens Maslow hunkert de mens naar deze kennisverwervende ervaring en is hij - in al zijn streven - hierop gericht. Aan de andere kant voelt hij én weet hij uit eerdere ervaringen, dat deze kennis, deze aanraking een onvermijdelijke verandering tot stand zal brengen. En het is juist deze verandering, die onacceptabel wordt geacht. De mens wil niet veranderen. De mens zoekt zichzelf en wil vervolgens zichzelf zijn.

Alles is in wording. Alles stroomt. Niet voor niets zei Prediker: Alles is het najagen van de wind. Je kunt het niet vastpakken en vasthouden. Op het moment van bereiken wordt alles anders. Groei is een toenemende complexiteit, geeft een vermeerdering van kennis, welke geïntegreerd wordt en daardoor het systeem, c.q. het organisme ver- andert. Hoe duidelijk is hier de divergentie en de convergentie te herkennen, het uitreiken en het opnemen.

Toch kan en mag het hierbij niet blijven, de derde fase ontbreekt nog: de fase van de emergentie.

De emergentiefase voert de noodzakelijke veranderingen uit en brengt daarmee harmonie tot stand, namelijk een harmonie tussen binnen en buiten, tussen de aanraker en de aangeraakte. Indien men niet wil veranderen, ontstaat er een disharmonie. De druk, de pressie op het emergentieprincipe wordt groter en groter. Door het opvoeren van deze druk hoopt het organisme op een zogenaamde kwantsprong, een schoksgewijze groei. Hierdoor ontstaat angst.

Angst heeft volgens Marlow een protectieve homeostatische functie, dat wil zeggen: angst is een beschermend, defensief mechanisme om de druk op noodzakelijke veranderingen te doen afnemen. Angst beschermt de eigendunk, het

zelfrespect en het zelfbeeld. Indien nodig door het vermijden van elke actie, elke handeling. Hierdoor is de mens niet meer functioneel, hij leeft in afzondering, daar alle contact uit angst voor verandering vermeden wordt.

Dit doet mij denken aan een wet binnen de economie. Een wet, die overal zichtbaar is, zowel op het sociale, als op het fysieke en psychische vlak: de wet van de toe- en afnemende meeropbrengst. Eerst zien we een duidelijke stijging van de prestaties, daarna een afvlakking aan de top, gevolgd door een omlaaggaan van de prestaties. De wetenschapper Seley heeft dit uitgebreid behandeld in zijn omschrijving van het stressyndroom:

- fase 1: shock
- fase 2: countershock
- fase 3: weerstandsfase
- fase 4: uitputting

Fase 1 herkennen we duidelijk als de divergente fase. Het is de tangentiële energie, welke ons in aanraking brengt met de ander of het andere. Dit is onze ervaring en elke ervaring is in wezen traumatisch, zij het met enorme graduele verschillen.

Fase 2 toont ons als de herstelfase de convergente, radiale energie. We komen na de schok van de ervaring weer tot onszelf (ons Zelf). Deze convergente, radiale energie brengt het buitenste direct in contact met het binnenste. Indien we het toestaan, treedt automatisch de emergentiefase in, zijnde de natuurlijke, derde harmoniserende fase (fase 3).

Binnen het stress-syndroom van Seley zien we echter, dat er weerstand wordt geboden aan de emergente impuls. De centrale energie weigert een transformatie aan te gaan. De druk wordt hierdoor groter en er ontstaat irritatie, geprikkeldheid. Waar eerst slechts één ervaring aandrang op verandering, lijkt nu alles hierop aan te dringen (eveneens een basisprincipe achter allergie!). Na korte of langere tijd gaat men alle ervaringen vermijden of minimaliseren. Dit is fase 4. Een onnatuurlijke en niet noodzakelijke fase.

Hoe vaak verkeren wij niet in dat stadium? Door het verkrijgen van inzicht in deze natuurlijke (en onnatuurlijke) fasering zijn we op een gegeven moment in staat onze 'fouten' te herkennen. Op dat punt wordt ons individuele bewustzijn een stap dichterbij gebracht bij het punt 'Omega' en mag het een lichtende kaarsvlam zijn in deze zo roerige wereld.

Pramoedya Ananta Toer: "Lied van een stomme, Brieven van Buru".

In dit boek, dat in 1991 vanuit het Indonesisch vertaald verscheen bij het Wereldvenster, Unieboek bv. Postbus 97, 3990 DB Houten, ISBN 90-269-4097-1, vertelt een van de grootste schrijvers van Indonesië in brieven aan zijn kinderen over zijn leven. Hij werd in 1925 in Blora op Java geboren als zoon van een arme dorpsonderwijzer, die als nationalist-revolutionist en plaatselijk leider van de door Soekarno in 1927 opgerichte PNI (Nationalistische Partij van Indonesië) gebukt ging onder het Nederlandse gouvernementele bestuur van De Jonge. Grote armoede, ziekten en honger waren de voortdurende bedreigingen van het leven van de jonge Toer en zijn vele broertjes en zusjes, neefjes en nichtjes en andere familieleden, die zijn moeder onderdak bood. De wreedheden van de Japanners en de onafhankelijkheidsstrijd tegen de Nederlanders drukten een zwaar stempel op hun leven. Ondanks dat alles wist de jonge Toer zich door het volgen van type- en stenolessen op te werken. Onder het bewind van Soekarno maakte hij verscheidene reizen als afgevaardigde van de schrijversbond naar o.a. India en Rusland. In 1953 woonde hij met zijn eerste vrouw en hun twee dochters een jaar lang in Amsterdam op de Oranje Nassaulaan. Zij hadden geen gelukkig huwelijk. Hij had haar leren kennen toen hij als luitenant van Indonesische Republikeinse Leger van 1947-49 door de Nederlanders gevangen was gezet. Zij bezocht hem in zijn cel. Het was de tijd, dat hij langzaam als schrijver bekend begon te worden. De Sticusa (Stichting Culturele Samenwerking) regelde zijn verblijf in Nederland. De Nieuwe Orde, die Soeharto na de val van Soekarno in Indonesië invoerde, werd Pramoedya noodlottig. Vanaf 1965 tot 1979 zat hij gevangen, waarvan ruim tien jaar als balling op het onherbergzame Molukse eiland Buru. Hij was tevoren nooit berecht en het was hem zelfs onduidelijk waarvan hij werd beschuldigd. Immers, communist had hij zichzelf nooit genoemd. Na zijn vrijlating moest hij zich nog twee jaar lang elke week en tot op heden moet hij zich nog elke maand bij het militair districtscommando melden.

Van de buitenwereld afgesloten geeft hij vanaf Buru in een reeks diep ontroerende brieven aan zijn kinderen rekenschap van zijn schrijversleven. Nadrukkelijk plaatst hij zijn kindertijd, huwelijksperikelen en vaderschap binnen het kader van de Indonesische politieke ontwikkeling. Uit een van deze brieven (blz. 306-310) is het volgende citaat:

"Laatst heb ik toevallig een boek van dr. Josef Vital Kopp gelezen, getiteld Teilhard de Chardin, no. 2 uit de serie Denkers over God & Wereld, Tielt/ Den Haag 1962. Ik heb de geschriften van de grootste geleerde van deze eeuw, Teilhard de Chardin, nooit zelf gelezen, maar de uiteenzetting van dr. Kopp geeft een interessant beeld van de theorieën van deze belangrijke wetenschapper. Het boek was wel in het Nederlands, maar er is ook een Indonesische vertaling. Dr.

Kopp heeft zijn boek zelf in het Duits geschreven. Pappa heeft hem nooit gelezen, maar de Indonesische versie heeft als titel *Teilhard de Chardin, een nieuwe synthese inzake de evolutie*, vertaling Al. Hastanta en Ign. Kuntara Wm., met een voorwoord van prof.dr. J.W.M. Verhaar sj, uitgegeven door de Kanisius Stichting, 1971, no.7 uit de serie Oriëntatie. Ik hoop, dat je het boek als ontwikkeld meisje al hebt gelezen, het zou heel mooi zijn als je je grondig erin hebt verdiept. Zoals ik zei, is het dr. Kopp's uiteenzetting van Teilhard de Chardins ideeën van Alfa tot Omega, van Genesis (de schepping van de mens) tot de laatste dingen."

In het hoogontwikkelde Nederland is Teilhard inmiddels vergeten. Zijn werk is in geen enkele boekhandel meer te koop. Geen vader zal zijn dochter het lezen ervan aanraden. Is dit één van de vele tekenen aan de wand?

De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie-2

Herman Teuben

Alvorens mijn zoektocht naar het perspectief van een nieuwe openbaring voort te zetten, die ik in *GAMMA 2* was begonnen, wil ik graag iets over mijzelf vertellen. De vervolgh verhalen zullen daardoor denk ik tevens aan duidelijkheid winnen.

Ik ben geboren in Groningen als vierde kind in een katholiek middenstandsgezin. Mijn vader was aan boord van een turfschip geboren. Dat lag toen ergens in Leeuwarden. Door een ontmoeting met haar, die later zijn vrouw werd, kon hij het lopende slagersbedrijf van haar vader overnemen en voortzetten. Toen heette zo'n ambachtelijk bedrijf nog vleeschhouwerij. Het betrokken pand staat nog aan de Gelkingestraat nr. 11/11a te Groningen.

Paterskerk en Reneetje Wijnberg

De naaste buurman van ons was ene Wijnberg, groothandel in bezems, borstels en matten. Dit gezin, man, vrouw en Reneetje, is in de tweede wereldoorlog jammerlijk omgekomen. Naast het perceel was een gangetje en daarnaast stond de Paterskerk van de jezuïeten, ook in de Gelkingestraat dus. Beide burens hebben op mijn jeugd een bepaald stempel gedrukt. Met mijn zevende jaar was ik al misdienaar in de Paterskerk en ik lepelde Latijnse teksten op als was ik een volleerd latinist. En Reneetje was een jeugd vriendinnetje, met wie ik wel spelletjes op straat speelde. Soms kwam ik wel in de winkel van haar vader en heel soms in de erboven gelegen woning. Zij waren joods en dat kwam weleens wat moeilijk over in ons gezin.

In 1934 ging ik naar het Norbertusgymnasium in Heeswijk. Dat was voor mijn ouders een grote financiële opgave. De school lag tegenover het kloostercomplex van de orde van de norbertijnen, ook wel witheren genoemd of witte jezuïeten. De school van de echte 'zwarte' jezuïeten in Nijmegen was te duur, ofschoon het toen reeds wél mijn bedoeling was om later jezuïet te worden. Daarin had de buurman wel een bepaald aandeel gehad. In 1940 zat het gymnasium er bijna op, toen op een zonovergoten ochtend in mei, de 10e, horden germanen ons land binnenstormden. Evengoed begon ik in september van dat jaar mijn noviciaat in 'Mariëndal' ten zuiden van Oss, samen met ongeveer tien andere jonge kerels.

Exercitiones

Midden in de maand van de beruchte 'exercitiones' ben ik als een donderslag bij heldere hemel plotseling en finaal afgeknapt. Aan die donderslag ging overigens wel de vreselijke oorlog als een bliksemschicht vooraf. In mijn binnenste was een kortsluiting ontstaan tussen de God van de 'exercitiones Ignatii' (ook toch wel op militaire leest geschoeid, niettemin spiritueel) en de demon van de 'exercitiones belligerentis'.

Op eigen houtje

Gelukkig ben ik er weer bovenop gekomen. In 1943 deed ik staatsexamen- α en daarna ging op eigen houtje via repetitoren rechten studeren. Dadelijk na de oorlog heb ik me laten inschrijven aan de RU-Groningen en begin mei 1945 (een betere datum dan die 10 mei 1940 !), deed ik mijn kandidaats, in maart 1948 vervolgens mijn doctoraal.

Advocaat en nog wat

Daarna ben ik op eigen houtje een advocatenpraktijk begonnen in Groningen. In 1952 trouwde ik. We kregen een dochter. In 1955 haalde ik mijn doctoraat op het proefschrift "Recht op Arbeid in historie en in verklaring van Mensenrechten". Na hevig aandringen van goede vrienden liet ik mij overhalen om directeur te worden van het sociaal-charitatief centrum van stad en provincie Groningen. Dat ben ik geweest van 1957 tot en met 1959. In die periode was ik ook lid van de Provinciale Staten van Groningen voor de KVP. Eind 1959 verhuisden we naar Enschede, waar ik toch weer advocaat en procureur werd: het bloed kruipt, waar het niet gaan kan. In mijn schaarse vrije tijd publiceerde ik diverse artikelen. Ook schreef ik een studie onder de titel *Triptiek van de technopoliet*. Deze is in 1972 gepubliceerd door A.e. E. Kluwer: De aarde is op weg om technopolis te worden en haar bewoners dienen de triptiek van mensenrecht niet slechts (als grensoverschrijdend document) op zak te hebben, maar in hun hart mee te dragen.

Pinksteren op de Klokkenberg

In 1976 overviel mij tot twee keer toe een hartaanval, in 1982 angina pectoris en in 1984 was ik tijdens de pinksterdagen in het cardiologisch centrum van de Klokkenberg te Breda voor een bypassoperatie. In dat jaar schreef ik de spirituele novelle *Pinksteren op de Klokkenberg*, uitgegeven door de Abdij van Berne te Heeswijk. Zij bevat twee verhalen, het ene over mijn hartcrisis, het andere over de hartcrisis van moeder aarde. In dat laatste verhaal spelen opvattingen van Teilhard de Chardin een grote rol. Vanaf het begin van de jaren zestig ben ik namelijk gefascineerd door zijn kijk op evolutie, al was en ben ik het lang niet in alles met hem eens. Inmiddels was mijn vrij sterk dogmatiek bepaalde geloofshouding uitgegroeid naar een meer door symboliek bepaalde religie.

Hartversterkertjes

Tot deze verandering heeft de Orde van Vrijmetselaren in Nederland niet weinig bijgedragen. Tussen de bedrijven door schreef ik nog het verzenbundeltje *Hartversterkertjes*. Daarvan zij 5.500 exemplaren gedrukt. De bundel was snel uitverkocht. De opbrengst was voor de Hartstichting. Van mijn bovengenoemde spirituele novelle zijn nog ongeveer 150 exemplaren verkrijgbaar tegen een opruimprijs van vijf gulden exclusief verzendkosten. Dit boek ben ik als een soort voorstudie gaan zien van mijn kersverse boek *De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie*. Sinds Teilhard is er bijna een halve eeuw verstreken. Ik heb getracht door voortgezette studie van de kosmische evolutie Teilhard een halve

eeuw verderop te ontwikkelen, dat wil zeggen de groei daarvan bij de tijd te brengen. Deze ontwikkelingsgang is de evolutie van mijn leven te noemen. Daarin voel ik mij sterk gesteund door hen die mij nabij zijn. Ik kan echt niet anders zeggen dan dat deze 'evolutie' voor mij een grootse OPEN-baring is. (*wordt vervolgd*)

Hymne

Wenige wissen
das Geheimnis der Liebe
fühlen Unersättlichkeit
und ewigen Durst.
Des Abendmahls
göttliche Bedeutung
ist den irdischen Sinnen Rätsel;
Aber wer jemals
von heißen, geliebten Lippen
Atem des Lebens sog,
wem heilige Glut
in zitternde Wellen
das Herz schmolz,
wem das Auge aufging,
daß er des Himmels
unergründliche Tiefe maß,
wird essen von seinem Leibe
und trinken von seinem Blute
ewiglich.
Wer hat des irdischen Leibes
hohen Sinn erraten?
Wer kann sagen,
daß er das Blut versteht?
Einst ist alles Leib, ein Leib,
in himmlischem Blute
schwimmt das selige Paar. —

O! daß das Weltmeer
schon errötete
und in duftiges Fleisch
aufquölle der Fels!
Nie endet das süße Mahl,
Nie sättigt die Liebe sich.
Nicht innig, nicht eigen genug
kann sie haben den Geliebten.
Von immer zärteren Lippen
verwandelt wird das Genossene
inniglicher und näher.
Heißere Wollust
durchbebt die Seele.
durstiger und hungriger
wird das Herz:
und so währet der Liebe Genuß
von Ewigkeit zu Ewigkeit.
Hätten die Nüchternen
einmal gekostet,
alles verließen sie,
und setzten sich zu uns
an den Tisch der Sehnsucht,
der nie leer wird.
Sie erkannten der Liebe
unendliche Fülle,
und priesen die Nahrung
von Leib und Blut.

Novalis

Pro-GAMMAatjes

(overal in onderstaande teksten staat het teken < voor hetgeen ons van elkaar verwijderd; het teken > voor het streven naar begrip voor elkaar en eenheid)

- **SOUL** - Op 23 december 1993 werd door het IKON het eerste deel van de driedelige TV-documentaire 'Soul' uitgezonden. Ik had die middag van de directeur van de *Ecological Management Foundation*, ir. **A. Stikker**, het tijdschrift van de *American Teilhard Association* ontvangen, "*a non-profit organization whose goals are to explore today's philosophical, scientific, religious and social questions in the light of Teilhard's vision and to provide a context for identifying the role of the human with the emerging understanding of the cosmos*. Editor: Winfred McCulloch, associate editors Arthur Fabel and Brian Swimme."

In dat tijdschrift stonden onder meer publicaties van genoemde Stikker en **prof. Brian Swimme, dr. Thomas Berry en dr. Danah Zohar**. De laatste drie speelden tot mijn verbazing een hoofdrol in de documentaire. Dr. Zohar profileerde zich als fysicus, filosoof-theoloog en als een gelovige, geworteld in de joods-christelijke traditie. Van haar trof ik later in de winkel aan het boek *Het Quantum-Zelf/Een revolutionaire visie op de samenhang tussen mens, bewustzijn en quantumfysica* (Aula 1990).

Alle drie legden ze getuigenis af van hun op de wetenschap gebaseerd geloof in de samenhang van alles in een scheppend heelal. Dit geloof werd door de Engelse prof. Paul Davies (theoretische fysica) gedeeld. Hij zei o.a. het volgende: "De elementen, waaruit wij bestaan, zijn ontstaan in de sterren, die wij bij wijze van spreken dus als onze voorouders kunnen beschouwen. Wij zijn als mensen de natuur in geschreven. Als de nucleaire krachten van de novi ook maar een fractie anders waren geweest, zouden wij niet zijn ontstaan. Het stof van de sterren bevatte de zaadjes voor het leven." Prof. David Griffin en prof. R. Williams (beiden theoloog) onderschreven de mening van Danah Zohar: "Niets is toeval, alles ziet eruit als een plan. Wij doen Gods heilige werk".

- < De ook in ons land bekende prof. **Stephan Hawking**, die zei, dat de helft van zijn dagelijkse post vragen over het bestaan van God bevatte, zagen we op een conferentie van de Vaticaanse Academie van Wetenschappen uitleggen, dat het heelal zowel eindig als onbegrensd kan zijn en zijn oorzaak in zichzelf kan hebben. Voor zijn unificatietheorie had hij geen persoonlijke en buiten de wereld staande God nodig. De fysicus **Stefan Weinberg** was het hier als **atheïst** mee eens. In de recensie van de documentaire in NRC "Wat is de rol van God in de moderne natuurkunde" (23-12) kon Felix Eijgenraam

alleen voor de mening van de laatste twee echt waardering opbrengen. Letterlijk schrijft hij: "De nuchterste en althans mij) sympathiekste is Steven Weinberg. Deze reductionist en Nobelprijswinnaar moet duidelijk niets hebben van dat saaie gepraat over God en de natuurkunde[...], als er voor God een rol is weggelegd in de moderne natuurkunde, dan toch in de eerste plaats om populair-wetenschappelijke boeken van fysici te verkopen".

- Met alle respect voor de geachte recensent zouden wij toch even willen verwijzen naar het werk van de grote natuurkundige **Werner Heisenberg** *Physik und Philosophie*" (S. Herzelverlag Stuttgart 1978, 3. Auflage, S.66): "Die Newtonsche Mechanik und alle anderen Teile der klassischen Physik, die nach ihrem Vorbild aufgebaut waren, beruhen auf der Annahme, daß man die Welt beschreiben kann, ohne über Gott oder uns selbst zu reden. Durch die Quantentheorie hat sich die Lage geändert". Het reductionisme is achterhaald. Dat zouden we aan de hand van citaten van vele andere grote natuurkundigen als Niels Bohr en Schrödinger kunnen onderbouwen.
- **NEW AGE** - De triosynode van de hervormde, gereformeerde en lutherse kerk heeft haar positie bepaald ten opzichte van New Age naar aanleiding van het rapport van ds. A.W. Berkhof en drs. E.A.Hoekstra: "De kerken hebben hun geheim". Volgens een artikel van Anneke Visser in de Volkskrant van 28-1-1994 onderscheiden de opstellers van het rapport twee uitersten in de houding ten opzichte van de verkondigers van het 'nieuwetijdsdenken'. De groep rond emeritus hoogleraar dr. J. Verkuyl, die (<) hen tot het 'neoheidendom' rekent, omdat zij de zelfvergoddelijking van de mens onverenigbaar acht met de christelijke leerstellingen over schepping, erfzonde en genade, en zij die een mildere houding aannemen. De laatsten wijzen af, als iemand beweert: "Ik ben een God in het diepst van mijn gedachten" of "Ik kan de heelheid in mij zelf ontwikkelen". Zij pleiten voor een middenweg en zeggen: "God is met ons en geeft vorm aan het begrip gemeenschap". Als bezwaar tegen New Age noemen zij vooral, dat de beweging a-politiek is. De zoektocht naar heelheid in jezelf staat ten onrechte hoger aangeschreven dan het zich inzetten voor de mensen om je heen, die in de verdrukking zitten, vinden zij.

Ik denk, dat de New-Age-beweging niet zo zit te springen om de toenadering van de kerken. Ten eerste is de New-Age-beweging nauwelijks een uniform geheel, maar meer een conglomeraat van spiritueel zeer gedifferentieerde belevingsvormen. Natuurlijk zijn er mensen in te vinden, die alleen uit zijn op hun individuele ontplooiing. Die vind je overal. Daarnaast echter staat voor de meesten het creëren van een leefbaarder samenleving voorop en boeken als Marilyn Ferguson *De aquariussamenzwering* en Fritjof Capra *Het keerpunt* bepleiten een paradigmaverandering op tal van gebieden: economie, onderwijs, politiek, geneeskunde, godsdienst en gezinsleven. Weliswaar niet in

eerste instantie via de politiek, maar toch indirect via een mentaliteitsverandering van het individu, die uiteindelijk in de politiek zal doorwerken. Deze boeken beroepen zich ook op Teilhard de Chardin, al nemen ze niet expliciet zijn geloof in een persoonlijke Christus en persoonlijke verrijzenis over.

- >**Teilhard en Sri Aurobindo** zouden de New Age-beweging kunnen aanvullen en verrijken met een voor de kerken alleszins acceptabele 'christologie'. Het in *GAMMA* al vaker geciteerde boek van Stefan Schneider *Die kosmische Größe Christi* usw." (Aschendorff Verlag, Münster, DM 184,-) zou door het kerkelijk kader eens grondig moeten worden gelezen. Ik vraag me trouwens af in hoeverre het oordeel en alle kritiek van de kant van de kerken op de New Age-Beweging op grondig lezen is gebaseerd.
- **SECULARISATIE IN NEDERLAND 1966-1991** - < In het rapport onder deze naam van het Sociaal en Cultureel Planbureau staan cijfers over het sterke afnemen van het kerkbezoek en het geloof in God. Dr. J. de Kroon, oud-directeur van het statistische onderzoeksbureau CQM in Eindhoven zegt echter in de Volkskrant van 10-4-1993: "Het is een gelukkig toeval als statistisch onderzoek deugt".

De vraag "Geloof je in God", werd reeds in **Goethes Faust** door Gretchen aan haar geliefde gesteld: "Glaubst du an Gott?" en Faust antwoordt: "Mein Liebchen, wer darf sagen: "Ich glaub' an Gott? (Du) magst (es) Priester oder Weise fragen, und ihre Antwort scheint nur Spott über den Frager zu sein." Waarop Gretchen: "So glaubst du nicht?" Faust: "Mißhör mich nicht, du holdes Angesicht! Wer darf ihn nennen? Und wer bekennen: Ich glaub' ihn. Wer empfinden, und sich unterwinden, zu sagen: Ich glaub' ihn nicht? Der Allumfasser, der Allenthaler, faßt und erhält er nicht dich, mich, sich selbst? [...]Nenn' es dann, wie du willst, Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott! Ich habe keinen Namen dafür! Gefühl ist alles; Name ist Schall und Rauch, umnebelnd Himmelsglut."

Ik zou weleens een enquête willen zien, waarin de vraag gesteld werd: "Gelooft u in de mens?" of "Gelooft u in de techniek?" of "Gelooft u in het geld?". Als slechts vijftig procent van de mensen daarop met 'ja' zouden antwoorden, moeten we dan pessimistisch of optimistisch zijn? De tweede vraag aan deze 'gelovigen' zou respectievelijk kunnen luiden: "Gaat u vaak naar een humanistische vergadering?" of "Kiest u uw partners altijd per computer uit?" of "Speculeert u vaak via de optiebeurs?" als alternatief voor "Hoe vaak gaat u naar de kerk?" Het geld, dat met onzinnige enquêtes wordt verknoeid kan beter worden besteed aan het derdewereldwerk.

- **HET JUBILEUM VAN DE DERDE-WERELDWINKELS** - > Op 1 april a.s. is het 25 jaar geleden, dat de eerste Derde-Wereldwinkel in Breukelen werd geopend. Nu telt de landelijke vereniging meer dan 350 goed geoutilleerde zaken. Het jubileum werd op 5 februari in aanwezigheid van minister Pronk met 1800 medewerkers in de Apeldoornse stadsschouwburg gevierd. Tevens vond er gelijktijdig een internationaal wereldwinkelcongres plaats. Daarop werd een Koffiemanifest aangenomen. Europarlementariërs zullen dit in september met zoveel mogelijk handtekeningen uit het veld in het Europees Parlement aanbieden. De bedoeling is dat opheffing van protectiemaatregelen een eerlijker prijs voor de producent van koffie oplevert en dat een stapje wordt gezet naar een eerlijker verdeling van welvaart.

Hans Beerends: "De Derde-Wereldbeweging/Geschiedenis en toekomst" Uitgeverij Jan van Arkel/Novib 1993.

Dit uitstekende boek is een must voor hen die zich willen verdiepen in de problematiek van de hulpverlening aan door hongers, armoede of onderdrukking geplaagde landen en volken. Het sluit een tijdperk van Koude-Oorlogsdenken af en werpt een blik vooruit. Van blz. 375 citeren wij:

> "Er bestaat geen onderscheid in Eerste, Tweede en Derde Wereld meer. Dit blokken denken is achterhaald. Er bestaat slechts één wereld en op die wereld is er een aantal sociale en ecologische problemen, die in het belang van alle wereldbewoners om een oplossing vragen. Het schenden van de mensenrechten en de verarming in het Zuiden betekent toestroming van migranten naar het Noorden. Het beschermen van de Noordelijke industrie betekent een toename van milieudegradatie in het Noorden en een toenemende verarming in het Zuiden. De toenemende verarming heeft op haar beurt weer negatieve gevolgen voor het milieu. Onderdrukking van vrouwen in het Zuiden is een belediging voor alle vrouwen (en mannen) waar ook ter wereld. Het plaatsen van goedkope, onveilige kerncentrales in het Zuiden en het Oosten is een tijdbom voor de gehele mensheid; een ongecontroleerde verspreiding van kernwapens eveneens. Overproductie van voedsel in het Noorden betekent landschapsvernietiging, zure regen en het wegconcurreren van boeren in het Zuiden via geldverslindende exportpremies. Naarmate een groter deel van het Zuiden geïntegreerd wordt in de wereldmarkt, zullen economische ontwikkelingen en sociale acties in het Zuiden steeds meer doorwerken op de situatie in het Westen [...] Er is een wereldprobleem van onevenwichtigheid op vele terreinen en zoals met elk gemeenschappelijk probleem heeft de ene groep daar meer last van dan de andere groep. Het grootste deel van de bevolking van het Noorden is tot nog toe de dans ontsprongen. Op den duur echter worden de nadelen van het onevenwichtige systeem gelijkelijk over alle aardbewoners verdeeld. Het nastreven van mondiale hervormingen kan ingegeven worden door politieke, morele, religieuze of commerciële overwegingen. Zover deze en andere overwegingen het doel dienen, is daar niets op tegen.

Het zal al voldoende zijn als redelijkheid, gezond verstand en reëel pragmatisme de overhand krijgen. De Noord-Zuidbeweging zal mensen, die nog angstig vasthouden aan 'kleine wereldjes' moeten overtuigen hoe bevrijdend, avontuurlijk en toekomstgericht wereldwijd denken en handelen kunnen zijn.

In het boek vindt u alle organisaties, die zich voor dat doel inzetten, met hun geschiedenis en strategieën. Jammer, dat er een adressenlijst ontbreekt.

- **PROFESSOR JAN TINBERGEN** - heeft met tachtig Nobelprijswinnaars het initiatief genomen tot de oprichting van een vereniging, die de toepassing van de verklaring van de rechten van het kind van de VN gaat controleren. Immers, 200 miljoen kinderen worden dagelijks gedwongen het werk van volwassenen te doen, vaak lang(d)urig en onder barre omstandigheden. Bij het kantoor van de Stichting voor Internationale Samenwerking, Vondelstraat 120 D, 1054 GS Amsterdam, kunt u zich per briefkaart als toekomstig lid melden. Doen (>)!
- **JONGEREN OP WEG** - is een project van de Salesianen van Don Bosco, die (>) zich wereldwijd voor zwerfjongeren inzetten. In Assel ligt hun jongerencentrum. Hier worden themaweekenden e.dgl. georganiseerd. Van hieruit vinden ook reizen naar Taizé en de Derde Wereld plaats. Inlichtingen: tel. 05769-1201.
- **VERENIGING 31** - is het Nederlands Comité voor Multilateraal Jongerenwerk, waarvan zo'n 30 jongerenorganisaties lid zijn. Zij vertegenwoordigt hen in multilaterale verbanden en fora, zoals de *Council of European National Youth Committees*, het Jeugd-Forum van de EG, de Raad van Europa, VN en UNESCO. Na een opleiding van drie maanden in Washington reist Jirko Hoogerwerf nu met dia's over de VN langs diverse middelbare scholen in ons land om (>) te vertellen over het werk van de VN en de belangrijke taak die jongeren hierbij kunnen vervullen. In *GAMMA* willen we veel aandacht besteden aan en ruimte bieden voor de mening van jongeren over mondiale en sociale vraagstukken. Wij vinden namelijk, dat jongeren te weinig in de media gehoor vinden. En dat, terwijl het hun toekomst is, die op het spel staat.
- **WERKGELEGENHEID** - In *GAMMA 2* vroegen wij onze lezers om hun visie te geven op het werkloosheidsprobleem. Er is een heel interessante bijdrage binnengekomen, die wij in ons volgende nummer zullen publiceren. Deze verbindt geheel in teilhardiaanse zin een gelijke materiële welvaart, zoals het communisme die voorstond, met de christelijke gerichtheid. Zij beoogt een stapsgewijze verandering van onze kapitalistische groei- en consumptiemaatschappij naar een op de kleinschaligheid van bijvoorbeeld een econoom als F. Schumacher voortbouwende mondiale solidariteits-

structuur binnen vijftig tot honderd jaar. En daarmee de oplossing van het werkloosheidsvraagstuk in de wereld. Naast de door Max van den Berg, directeur van de particuliere ontwikkelingsorganisatie NOVIB, veronderstelde mogelijkheid de armoede in de wereld vóór het jaar 2005 uit te bannen (Volkskrant 5-3-1994) zou dit een interessant discussiestuk kunnen vormen.

- **BOEKEN VOOR ONZE BIBLIOTHEEK** - > De econoom dr. P.H.J.J. Terhal schonk ons voor onze uitleenbibliotheek drie exemplaren van zijn dissertatie *World Inequality and Evolutionary Convergence/ A confrontation of the convergence theory of Pierre Teilhard de Chardin with dualistic integration*. U kunt dit dus bij ons lenen.
- **EDUCARE** - is een uitgave van de stichting voor (>) universele opvoeding; inl. tel. 055-214660. In ons decembernummer hebben wij er al op gewezen, dat dit tijdschrift spiritueel op de lijn zit van dr. Robert Muller, een teilhardiaan, die vele jaren een invloedrijke positie bij de VN bekleedde. Wij achten het zeer geschikt voor ouders en leraren van kinderen op de basisschool. Zeer verrast waren we toen we in het winternummer een poëtische tekst van Teilhard de Chardin in het Engels aantroffen onder een tekening van Hanneke Beckers, die onze eenwording verbeeldt. Ook de leden van voornoemde jongerenverenigingen zullen de inhoud ervan onderschrijven. Het lijkt ons een mooie tekst om dit maartnummer van *GAMMA* te sluiten.

Love alone can unite living beings so
as to complete and fulfill them ... for
it alone joins them by what is deepest
in themselves. All we need is to
imagine our ability to love developing
until it embraces the totality of men
and of the earth.

Teilhard de Chardin